

Топчий Л. М.

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ВИЯВИ ПАРЦЕЛЯЦІЇ У ТВОРІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «ВІЧНИК. СПОВІДЬ ДУХУ»

Статтю присвячено дослідженню парцельованих конструкцій, які проаналізовано на матеріалі твору Мирослава Дочинця. Виокремлено найтиповіші структурні види парцельованих сегментів. З'ясовано їх емоційно-експресивний потенціал у тексті. Виявлено специфічні функції парцелятив у мовній тканині твору. Установлено, що розглянуті конструкції розчленованого синтаксису є характерною ознакою ідіостилю письменника.

Ключові слова: парцельовані конструкції, розчленований синтаксис, сегмент, стилістична функція.

Постановка проблеми. У межах лінгвостилістичних студій ХХІ ст. актуальним є вивчення стилістичних прийомів, що стають засобом інтенсифікованої виразності елементів мови, експресивності яких закладена в граматичній структурі. До парадигми фігур експресивного синтаксису входить і парцеляція як активно вживаний процес у мові. Парцельовані конструкції є досить регулярними в сучасній літературній мові, тому вже стали тенденцією розвитку сучасного синтаксису. Цей мовний феномен, видозмінюючи структуру тексту, інформативно акцентуючи сегментовану частину, творить експресивний зміст висловлення, стає одним із засобів увиразнення тексту. Відповідно, це явище набуває все більшого поширення та являє собою актуальну проблему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поле наукових пошуків із питань сутності самого засобу парцеляції формують праці таких зарубіжних і вітчизняних дослідників, як Л. Щерба, В. Матезіус, Ш. Баллі, О. Єфремов, Н. Шведова, В. Белашапова, Ю. Ванников, В. Федонюк, О. Сковородников, Є. Іванчикова, Г. Акімова, Н. Арутюнова, А. Загнітко, Н. Плющ, О. Андрієвська, Н. Формановська й ін.

Природа парцеляції та особливості функціонування її розглядалися на матеріалі української, російської, французької, німецької, чеської й інших мов. Як синтаксичний засіб актуалізації елементів прагматично-комунікативного рівня мовлення це явище в структурно-граматичному і стилістичному планах досить повно досліджено в численних працях (Є. Іванчикова, А. Сково-

родников, М. Кравченко, С. Марич, Л. Конюхова, Н. Конопленко, З. Денисенко, М. Реуцький та ін.). Проблему парцелювання складносурядних речень розглянуто в наукових розвідках Т. Сербіної, О. Звереві, Н. Івкової й ін. Як стилістичний засіб експресивності художнього тексту розглядають це явище В. Ачилова, У. Гринишин, Т. Буйницька та ін., стилістичні функції парцельованих речень – об'єкт дослідження С. Марич, парцеляцію в українському поетичному мовленні другої половини ХХ ст. в дисертаційному дослідженні аналізує Т. Шевченко. Парцелювання складнопідрядних речень зі структурно-граматичного й функціонально-стилістичного боку на матеріалі мови художніх і публіцистичних текстів досліджено Н. Рибаквою, Л. Конюховою, Н. Івковою та ін. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій викладений у дисертаційному дослідженні Н. Конопленка.

Отже, у мовознавчій практиці цьому явищу сучасного синтаксису приділено достатньо уваги, проте, попри значну кількість праць із поставленої проблеми, представлений мовний феномен ще не отримав належного опрацювання.

Постановка завдання. Актуальність роботи зумовлена тим, що наукових розвідок щодо функціонально-стилістичного вияву парцельованих побудов як синтаксичних експресем у мовотворчості Мирослава Дочинця, лауреата Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка в галузі літератури, до цього часу ще майже не існує. Предметом дослідження є парцельовані конструкції, зібрані методом суцільної вибірки з твору письменника «Вічник. Сповідь на перевалі духу».

Метою розвідки є спроба проаналізувати в художньому дискурсі автора функціонально-стилістичні властивості цієї «синтаксичної універсальності мовлення» (О. Селіванова), частотність використання якої дає змогу стверджувати, що явище парцелювання є прикметною ознакою індивідуального стилю мовлення письменника.

Мета зумовлена розв'язанням таких завдань: виокремити найтипівші структурні типи парцельованих побудов і їх конструктивні особливості в мовній тканині твору автора, з'ясувати емоційно-експресивний потенціал і функціонально-стилістичну специфіку парцельованих частин у творчому доробку письменника.

Виклад основного матеріалу. У мовознавчій практиці парцеляція залишається актуальним питанням дослідження. Своїми витоками сягає теорії актуального членування речення (В. Матезіус). Ш. Баллі назвав це явище «дислокація». Аналіз парцельованих конструкцій розпочинався О. Пешковським та О. Шахматовим, які трактували цей феномен як неповне речення, Л. Щерба, В. Виноградов – як приєднувальні конструкції. Сам термін «парцеляція» одним із перших застосував О. Єфремов, під ним розумілося явище розчленування єдиної граматичної цілісності на дві частини, базову й парцелят. Цієї думки дотримуються більшість мовознавців. Так, О. Селіванова дає таке розуміння: парцеляція (від фр. *parcelle* – частинка) – синтаксична універсальність мовлення, що передбачає побудову повідомлення шляхом розділення речення на кілька самостійних висловлень, інтонаційно та графічно відокремлених, проте єдиних за змістом. Парцельовані висловлення комунікативно виділені, переважно є ремою в загальному змісті події [1, с. 449]. О. Іванчикова під парцеляцією розуміє певний прийом експресивного синтаксису письмової літературної мови, сутність якого полягає в розчленуванні синтаксично зв'язного тексту на інтонаційно відокремлені відрізки, що маркуються крапкою [2, с. 282]. Це явище детально розглянуто на інтонаційному рівні будови мови. Так, Н. Плющ, підкресливши відносність інтонаційної самостійності частин парцельованої конструкції, зазначила, що парцельована синтаксична одиниця має характерний переривчастий ритм, де звучання кінцевого складу базової частини скорочується, а завершення тонального контуру продовжується на складах парцелята [3, с. 70–71]. А. Сковородников цю експресему репрезентує як «стилістично маркований інтонаційно-розчленований мовленнєвий варіант єдиної синтаксичної

структури речення» [4, с. 127]. Н. Шведова визначає парцеляцію як «інтонаційне – а дуже часто й позиційне – вичленування словоформи або словосполучення, за якого цей вичленуваний і винесений у кінець елемент набуває інтонаційного контуру й інформаційного навантаження самостійного висловлення» [5, с. 621–622]. В. Ачилова характеризує явище парцеляції як засіб актуального членування тексту й один із прийомів його організації [6, с. 31]. Отже, підсумовує О. Станіслав, у всіх лінгвістичних школах поняття парцеляції зводиться до таких основних моментів: це синтаксичний процес, сутність якого полягає в розчленуванні на самостійні одиниці єдиного синтаксичного цілого; парцельована конструкція складається і парцеляту (що містить тему висловлення) та базової частини (що становить рему); це явище, яке з плином часу набуває все більшого поширення [7, с. 378].

Сам термін, який є досить уживаним у лінгвістичній літературі, має різні синонімічні номінації. Так, поряд із ним уживаються терміни «сегментація» (Ш. Баллі, О. Реферовська), «відкриті (зсунуті) конструкції» (В. Виноградов), «приєднувальні конструкції» (В. Гак, О. Реферовська), «ізоляція» (Є. Ризель, Є. Шендельс), «сепаратизація» (О. Андрієвська), «структурне спрощення» (О. Іванчикова), «приєднання» (О. Колесніков).

У художньому дискурсі Мирослава Дочинця парцельовані конструкції різняться структурними ознаками, ступенем близькості базової структури й парцеляту, емоційно-експресивною насиченістю та функціональним виявом.

У мовній тканині твору досить поширеним стає це явище серед однорідних членів речення, зокрема найактивніше парцелюються однорідні присудки: *«Дерев'яними рогачками я розчищав про пліщини довкола сухарин, що густо стриміли в небо. Обкладав їх хмизняком і підпалював»* (с. 118) або *«Ще й додому ввечері тягнув плетінки лісового добра. Тут же нанизував в'язанки грибів. Під рукою завжди мав дерев'яні дротики з крем'яним вістря. Їх прицільно метав у живність, що загаялася в димному чаду. Те, що вполював, пік на тліючій колоді»* (с. 19). Засіб парцелювання однорідних присудків, спрямований на увиразнення чогось, створює ефект динамізму, стрімкості подій, що відбуваються у творі, а отже, виконує емоційно-експресивну функцію.

Митець слова послуговується й таким прийомом, як повторення компонентів, що зазнають сильнішого акцентування та емоційного сприйняття. Так, парцеляція повторюваного присудка,

який ще може поширюватися однорідними членами, що, у свою чергу, розширює комунікативно-прагматичну базу парцелята, виконує функцію експресивного повідомлення і стає засобом внутрішньореченнєвої актуалізації, способом створення емоційного ефекту: «*Я й сам голосно гукав у сурму долонь, вітаючи сонце, зустрічаючи новий день – новий дарунок земної гостинності. Гукав у хмари, в мохнаті груди гір, і верхи сліпучі м'яко вертали мої ключі, стелили долиною, гасили в сонні чагарі*» (с. 116). У проаналізованому матеріалі виявлено й такий прийом, як використання парцелята неповної побудови з імпліцитним присудком, пропуск якого створює ефект навмисної недовомовленості й концентрації уваги читача, що є, на нашу думку, свіжим витвором творчості автора: «*І писати слід простими, ваговитими й дзвінкими словами. Як той гранослов-німець*» (с. 154).

У мовній тканині Мирослава Дочинця спостерігаємо парцелювання й другорядних членів речення, нерідко з їх повторенням у парцельованій частині, що зумовлено, на нашу думку, контекстом і конкретно авторською інтенцією. Пор.: «*Тепер я не мав до нього ні грона ненависти. Лише жалість. Жалість від того, що н'яна привереда пересиченого огира потоптала кілька доль*» (с. 151). Прийом повторення означуваного слова з базового речення в парцельованій частині створює ефект «деталізації, уточнення», розкриває змістовий бік базової частини парцельованої побудови, розгортає динаміку роздумів, а отже, виконує функцію інформативного повідомлення. Пор.: «*Ті очі й зараз передо мною – чорні, з кривавими цятками. Очі птиці, що чує свою кончину*» (с. 9). Тенденція повтору тотожних одиниць стає засобом посилення образно-стилістичного ефекту висловлення. Завдяки гнучкості синтаксису української мови, письменник, використовуючи прийом ланцюгового розташування парцелятивів із повторюваними елементами, майстерно вибудовує оригінальні конструкції: «*Тим часом світ перемелювали жорна безбарвного часу. Немилосердні жорна. Від них не міг уберегтися ніхто. Навіть ті, хто хоронився за кам'яною стіною. Гай-гай, про оту стіну я й донині не годен спом'янути без здригання. Стіну плачу мого...*» (с. 204). Як свідчить матеріал, через використання нанизуваних парцелятивів, у яких імплікується емоційний стан автора, реалізується емоційно-впливова функція.

Функціональною активністю вирізняється парцелювання означень, унаслідок чого відбувається «фразовий розрив атрибутивних зв'язків»

[8, с. 297] слів, які були найміцнішими: «*Сама вона лежала під білою веретою. Нерухома і бліда*» (с. 203) або «*І була ніч. Літєнна і напахчена матіолою*» (с. 164). Таке розчленування цілісної реченнєвої структури слугує засобом емоційно-експресивного увиразнення індивідуальної ознаки, її виокремлення, яка виражена парцелятом. Пор.: «*З ліщини звисав шкіряний підсумок. Обимуляний і всохлий, із закіпїлим іржею замочком*», «*Із землі стримів стовпець. Загострений людською рукою!*» (с. 150).

Отже, парцелювання другорядних поширювачів спричинено, на нашу думку, прагненням автора емоційно актуалізувати інформацію, вміщену в парцельований компонент, що дає підстави для реалізації парцельованою конструкцією виконувати функцію експресивно-видільну.

Аналізований матеріал свідчить, що в мові твору Мирослава Дочинця не менш уживаним є прийом парцелювання складних речень, зокрема складнопідрядних конструкцій. Стилістично вагомим стає парцелювання складносурядних одиниць із єднальним сполучником *і*, активність яких, на думку І. Завальнюк, пов'язана з «придатністю цього сполучника відтворювати розчленований виклад, передавати його динамізм» [8, с. 303]. Наприклад: «*Ті згуки моторошно лягали в мертву тишу. І я боявся їх рахувати*» (с. 204). У наведеному прикладі синсемантичність парцелята підкреслює займенник *їх*, який містить фрагмент змісту головної частини, підтримує структурний і граматичний зв'язок із нею. За нашими спостереженнями, у досліджуваному матеріалі експресивність синтаксису мови письменника досягається й через парцелювання складносурядних речень зі сполучником *але*, де на тлі протиставлення друга частина набуває нової змістової значущості – авторського філософського висновку про життєві реалії. Пор.: «*Гриб, як і чоловік, любить простір, тепло і воду. Але при цьому криється і від сонця, і від вітру, і від чужого ока*» (с. 98–98). Як бачимо, парцелят, виокремлюючи актуальний компонент висловлення, реалізує передусім функцію інформаційного поглиблення.

Чільне місце в мовній тканині твору посідають складнопідрядні речення з парцельованими детермінантними підрядними частинами, зокрема парцеляти зі значенням причини, мети, допустовості. Їх частотне використання зумовлено, на нашу думку, особливим комунікативним завданням письменника актуалізувати змістову насиченість парцельованого сегмента. Із цього приводу Н. Конопленко зауважує, що наявність таких кон-

струкції пояснюється тим, що «головна і залежна частини перебувають у вільному необов'язковому і непередбачуваному смислового відношенні» [9, с. 112].

Переважає парцелювання сегментів, які за змістом тотожні підрядній детермінантній частині зі значенням причини, де найактивнішим сполучним засобом поєднання сегментованих частин є сполучник *бо*. Наприклад: «Потім вертався. Бо навіть інструмент, буває, кориться роботі» (с. 88) або «А може, нігда з нього не виходила. Бо тут нам дихається волею, тут живе наша краса, наша казка, тут наші скарби» (с. 101). Як бачимо, змістова значущість парцельованого сегмента, підсилена імпліцитним філософським задумом, деавтоматизує сприйняття висловлення, емоційно акцентує вміщену в нього інформацію. Увиразнюючи значеннєві відтінки, парцельовані частини є стилістично забарвленими й виконують у творі передусім комунікативно-прагматичну функцію.

Частотними є й парцельовані конструкції, наближені до складнопідрядних речень із підрядною частиною зі значенням мети: «Дзвонило на утрень, коли я збирався, – і з серця виснувалася павутина світлого жалю і зачепилася за шпичасту дзвіницю. Аби покликати мене перегодом сюди знову» (с. 160), із семантикою допустовості: «Місцеві горяни не те що самі люди не потикаються, ба навіть худобу не пасуть поблизу. Хоч ягоди там родять дуже рясно, а гриби найбільші і дерева ростуть такі, які ніде довкола...» (с. 152).

Реалізація стилістичної експресивно-видільної функції характерна для складнопідрядних речень із парцельованою прислівною підрядною частиною, зокрема з підрядною означальною. Наприклад: «На ній було почеплено мідний знак оленя і перо сойки. Чисто схоже на те, з якого тішилася юна Терка» (с. 153). У наведеному прикладі парцельований сегмент розширює інформацію означуваного слова базової частини, через що реалізується функція інформативної конкретизації змісту головної частини.

Аналізований матеріал свідчить, що здатність до парцелювання виявляють і складнопідрядні багатокомпонентні конструкції, регулярність яких, на нашу думку, пояснюється намаганням

автора надати більшої значеннєвої ваги парцельованій частині, афективно підкреслити найважливіші фрагменти повідомлення, найповніше актуалізувати зміст парцельованих частин. Регулярною, за нашими спостереженнями, є парцеляція багатокомпонентних речень із однорідною супідрядністю: «І нікуди й ніколи ми звідси не рушимо. Бо лежимо тут не кістьми, а серцем. Бо лішиє своє лико, ніж чужий ремінь» (с. 8). Як бачимо, у другій частині автором подається особлива для нього інформація, яку він прагне актуалізувати. Вияв експресивної оцінності, реалізації авторського *Я* спостерігаємо й у разі парцелювання контамінованих складнопідрядних речень. Пор.: «І смисл усього письма в тому, щоб укріпити в людині дух доброчесності – найбільше з благ. Щоб покликати людину на пробіск світла в чорноті. Бо той, хто творить, шукає підпору в Творця» (с. 154). Помітно, що парцеляти, виконуючи інформативно-підсилювальну функцію, у мовній тканині твору створюють ефект експресивізації контексту, фокусують важливі у змістовому плані фрагменти дійсності.

Висновки і пропозиції. Отже, парцеляція – один із прийомів актуалізації, експресивізації повідомлення. Як свідчить проведений аналіз, мовна картина твору Мирослава Дочинця характеризується високою частотністю використання парцельованих конструкцій. Парцеляція синтаксичних одиниць у художньому дискурсі автора є маркером суб'єктивації повідомлення: письменник через парцельовану частину намагається подати особливу, в його баченні, інформацію, актуалізувати її значущість і вагомість, посилити вплив на емоційну сферу читача. І хоч такий спосіб увиразнення мовлення й не є новим явищем, але в прозі Мирослава Дочинця він набуває інноваційного характеру, стає прикметною ознакою ідіостилу письменника. Перспектива подальшого дослідження парцеляції як явища розчленованого синтаксису вбачається у виявленні сутності, статусу й тенденцій розвитку цього експресивного засобу синтаксису, у з'ясуванні його структурної організації, критеріїв класифікації парцельованих структур, у розкритті аспектів та особливостей функціонування парцеляції в різножанрових текстах.

Список літератури:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля; Київ, 2006. 716 с.
2. Иванчикова Е. А. Парцелляция, её коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции. Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. Москва, 1968. С. 280–298.
3. Плющ Н. П. Парцелляция как засіб експресивного синтаксису. Українська мова і література в школі. 1981. № 1. С. 68–71.

4. Сковородников А. П. О соотношении понятий «парцелляция» и «присоединение» (на материале русского литературного языка). Вопросы языкознания. 1978. № 1. С. 118–129.
5. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Наука, 1970. 767 с.
6. Ачилова В. П. Парцеляція як один із прийомів експресивного синтаксису. Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». 2011. Том 24 (63). № 1. Ч. 2. С. 25–31.
7. Станіслав О. Проблема парцеляції у сучасній лінгвістичній науці. Наукові записки. Серія «Філологічні науки (мовознавство)»: у 2 ч. Кіровоград, 2012. Вип. 105 (1). С. 377–381.
8. Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти: монографія. Вінниця: Нова книга, 2009. 400 с.
9. Конопленко Н. А. Текстотвірний потенціал парцельованих конструкцій: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01. Донецьк, 2007. 20 с.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ ПАРЦЕЛЯЦИИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «ВИЧНИК. СПОВІДЬ ДУХУ»

Статья посвящена анализу парцеллированных конструкций, проанализированных на материале произведения Мирослава Дочинца «Вичник. Сповідь духу». Выделены типичные структурные виды парцеллированных сегментов. Определен их эмоционально-экспрессивный потенциал в тексте. Выявлены функции парцеллятов в языковой картине произведения. Установлено, что проанализированные конструкции расчлененного синтаксиса являются характерной особенностью идиостиля писателя.

Ключевые слова: парцеллированные конструкции, расчлененный синтаксис, сегмент, стилистические функции.

FUNCTIONAL AND STYLISTIC PROOFS OF PARCELING IN THE WORK “VICHNYK. SPOVID DUKHU” BY MYROSLAV DOCHYNTSA

The article is devoted to the analysis of parcelized costructures, analyzed on the material of the work of Myroslav Dochyntsa “Vichnyk. Spovid dukhu”. Typical structural types of parcelised segments are distinguished. Their emotional and expressive potential in the text is determined. The functions of parcels in the language painting of the work are revealed. It has been established that the analyzed constructions of the dismembered syntax are a characteristic feature of the writer’s idiostyle.

Key words: parcelised constructions, dismembered syntax, segment, stylistic functions.